

УДК 340.125:321.6

О.І. Левченков,
завідувач відділу організації наукової роботи
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО ЗНАННЯ ТА ПРАКТИКИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В ДЕРЖАВАХ ПЕРЕХІДНОГО ТИПУ

В статті мова йде про співвідношення, взаємозв'язок, взаємозалежності правової теорії та практики її реалізації в процесі регулювання суспільних відносин в державах перехідного типу. Вказано на можливі протиріччя, які виникають між правовою теорією й практикою та особливості їх взаємодії в нестабільних соціумах.

Ключові слова: теорія, практика, правова теорія, правова політика, власність, влада, держава перехідного типу, нормотворчість.

Найважливішою відмітною особливістю правової практики є безпосередній та тісний зв'язок із політичною практикою, із управлінською функцією, діяльністю держави. Правова практика в державах перехідного типу може розглядатись як одна зі складових політичної практики, як одна з форм її здійснення. Правова практика характеризується багатоманітністю свого прояву, причому в міру розвитку суспільства від нижчих етапів до вищих ускладнюється її структура. Це пов'язано з розвитком та ускладненням соціальних відносин узагалі, і зокрема зі зміною змісту тих відносин, які, за досягнутого рівня суспільства, потребують державно-правового регулювання.

На сучасному етапі правова практика загалом являє собою доволі різноманітну й розгалужену систему регулювання суспільних відносин за допомогою численних правових норм. Складовими частинами цієї системи є: державно-правова, кримінально-правова, цивільно-правова практика тощо. Правова практика розрізняється не лише за галузями права, але й за установами, що здійснюють цю практику (суди, прокуратура, арбітраж та ін.). Кожна з цих практик має свою специфіку. Разом із тим, усіх їх об'єднує спільна ознака – це діяльність, безпосередньо пов'язана з *застосуванням права*, тобто з правовим регулюванням суспільних відносин.

Якщо правова практика – це галузь правової діяльності, то *правова теорія* є сукупністю систематизованих знань про суть права, про його функції і порядок застосування, правильність яких доводиться й перевіряється суспільною і правовою практикою.

Співвідношення правової теорії та правової практики – це окремий випадок співвідношення теорії та практики взагалі. Тому загальні закономірності зв'язку теорії та практики виявляються й тут, але діють вони через специфіку, властиву правовим явищам.

Перше місце серед особливостей цього співвідношення посідає найтісніший зв'язок правової теорії та правової практики з соціально-груповими співвідношеннями, з відносинами влади й власності. Так, правові ідеї та погляди економічно й політично домінуючої групи населення безпосередньо змикаються з правовою практикою, яка в таких умовах завжди виступає як практика панівна державна. Такі теоретичні конструкції захищають та обґрунтовують відповідну правову практику.

Для всіх очевидним є те, що створення ідей (теоретичних моделей) набуває статусу самостійної, систематичної та цілеспрямованої діяльності людей лише з відокремлення розумової праці від фізичної, а воно спочатку в історії відбувалося разом із виникненням особливої функції з управління суспільними колективами.

Теоретичне обґрунтування соціальної нерівності почалося з появою відносин власності й означало, що кожна людина отримувала абстрактну можливість для вільного вираження своїх потреб в межах певного соціуму. Але тільки абстрактну можливість (право на право) і не більше. Тому що приватна власність стала на заваді загальній участі більшості населення в продукуванні суспільно значущих ідей. Свобода і реальна можливість акумулювати свої потреби перейшла поступово й остаточно до економічно й політично панівної соціальної групи (до "освічених класів", як колись дуже правильно зауважив з цього приводу М.К. Михайловський) [1, с. 869-870]. У результаті, в подальшому все соціальне, у тому числі й мислення, формується в будь-якому суспільстві односторонньо (у прихованій чи відкритій формі), в інтересах його меншості. Великі верстви "більшості" не мали можливості творити ідеї, хоча саме їх потреби багато в чому відповідали потребам цивілізаційного розвитку людства. Зате представники панівної "меншості" отримали можливість вільно виражати будь-яку свою потребу, навіть якщо вона була дуже далекою від об'єктивних потреб суспільного розвитку. Та сама картина, на жаль, спостерігається і сьогодні, і зокрема – в державах перехідного типу, що, природно, є ненормальним станом соціуму й історично безперспективним.

Поділ соціально-функціонального й діяльного ставлення індивідів до суспільного багатства неминує вів до того, що економічно й політично панівні верстви населення закономірно мали стати й домінуючими як індивіди, що мислять. Вони мали зосередити у своїх руках також і засоби духовного виробництва й розподілу думок свого часу, у яких виражалися й закріплювалися в теоретичних конструкціях їхні інтереси. Що блискуче продемонстрували Стародавній Рим та Антична Греція

Якщо, наприклад, сьогодні правова політика "зайнята" тим, що санкціонує кланове "розграбування" суспільної власності, її перерозподіл і закріплення, то

робиться це не одним тільки економічним і правоохоронним насильством, але й теоретичним обґрунтуванням неминучості, плідності й навіть прогресивності цього процесу.

Сьогодні, Фінансово-олігархічні клани "доручають" своїм "службовцям" від науки, мистецтв, літератури тощо, використовуючи засоби масової комунікації, "пристосувати" наявні у їх розпорядженні знання про різні сфери життєдіяльності людини, у нашому випадку про право, до соціально-економічних і політичних відносин, що існують сьогодні в державах перехідного типу (з їх постійним вихваланням і виправдуванням як єдино правильних, європейських, прогресивних і т.д.). Однак "політизація" всіх процесів життєдіяльності держави, її основних інститутів за всього свого зв'язку (прямого чи опосередкованого) з настановами на "необхідне" (замовлене), "наукове" відбиття об'єктивної реальності в теоретичних концепціях виявляється, однак, і змістовним узагальненням у мисленні та служить засобом її пізнання.

"Нове" ("прогресивне") мислення як олігархів, так і вчених-теоретиків, полягає не в престижній закордонній освіті й інших європейських запозиченнях. Воно коріниться в новій системі суспільних відносин. А справді новими вони можуть бути лише в разі зміни відносин власності. Тобто тільки тоді, коли власність і влада реально перейдуть із рук "меншості" до рук "більшості" суспільства. Перерозподіл влади та власності в межах "меншості" не варто брати до уваги, бо це все "старе" під вивіскою "нового".

З урахуванням викладеного можна дійти висновку, що діяльність будь якого вченого, спрямована на виробництво ідей, концепцій, теорій, у кінцевому результаті соціально детермінована, а його теоретичне наукове "вільнодумство" може мати місце лише в певних межах, зумовлених його становищем у суспільстві, рівнем розвитку культури й моральності.

Продовжуючи розгляд питання про зв'язок правової теорії та правової практики, слід підкреслити, що як діяльність, пов'язана з нормотворчістю та нормозастосуванням, завжди базується на певних правових ученнях, так і правові теорії не можуть існувати поза правовою практикою. Цей зв'язок впливає із загальних соціальних передумов їх виникнення в період становлення суспільно-економічної формації.

Будучи пов'язані одна з одною і виступаючи як своєрідні протилежності, правова теорія та правова практика справляють одна на одну певний вплив. Внутрішнім джерелом цієї взаємодії є відносна самостійність правової теорії та правової практики. Справа в тому, що хоч теорія і практика органічно пов'язані, але кожна з цих протилежностей має свої особливості, специфічну логіку свого внутрішнього розвитку.

Правова теорія, як і будь-яка теорія взагалі, не є простим механічним відтворенням об'єкта, що вона відбиває: вона виступає як живий творчий процес, якому можуть бути властиві свої внутрішні закономірності.

Коли, наприклад, ідеться про виникнення нових ідей у правовій науці, то цілком очевидно, що цей процес є не лише результатом взаємодії реальних

правових явищ, а й наслідком вирішення внутрішніх суперечностей у самій науковій теорії. Залежність правової теорії від правової практики не заперечує зворотного впливу – першої на другу. Теорія не пасивна відносно практики. Джерела зворотного впливу теорії на практику слід шукати в самій практиці, в особливостях її розвитку. Найважливіша з цих особливостей полягає в тому, що людська практика – це діяльність свідомо. Вона завжди супроводжується появою тих чи інших ідейних спонукань, суб'єктивних бажань, наявністю певної мети. Як будуть сформульовані ці спонукання, бажання й мета, залежить у тому числі й від теорії. Пізнаючи закономірності буття, виявляючи об'єктивні потреби розвитку, саме теорія дає можливість формулювати найреальніші цілі діяльності, указувати шляхи й засоби їх досягнення та передбачати результати цієї діяльності.

Одним з істотних виявів діалектики взаємодії теорії та практики є виникнення та вирішення невідповідностей, а також суперечностей між ними [2, с. 490]. Розглядаючи це питання, треба мати на увазі, що абсолютно точного, безумовного, синхронного збігу теорії та практики взагалі не буває. Це можна пояснювати вже хоча б тим, що об'єкт відображення завжди багатший, ніж будь-які найдосконаліші уявлення про нього.

Не завжди збігається ритміка теорії та практики. Теорія може випередити практику. Таке випередження іноді буває результатом наукового передбачення, і в цьому разі воно є прогресивним. Наукова теорія після створення її логічної основи може навіть набувати здатності до саморозвитку й відтворення таких властивостей і відносин речей, які ще недоступні практиці й почуттєвому сприйняттю або які з'являться лише в майбутньому. Суспільство взагалі повинне знати про світ більше, ніж воно може в певний момент використати.

Іншим проявом незбігу розвитку теорії та практики може бути відставання теорії від практики. Причини цього є різними. Наприклад, відставання буває результатом старіння тих чи інших теоретичних положень, коли практика накопичила новий фактичний матеріал, який не вкладається в рамки існуючих понять, і вони потребують оновлення. Цей процес природний, закономірний. І якби на цьому ґрунті між теорією та практикою не виникали суперечності, розвиток теорії взагалі припинився б.

Відставання теорії від практики може мати й виключно суб'єктивні причини. До них можна віднести ігнорування практики, відрив теоретичних завдань від реального життя. Такий відрив іноді є наслідком обмеженого розуміння ролі практики, її недооцінки і, як правило, веде до теоретичних помилок.

Проте не тільки теорія може відставати від практики. Остання теж може не відповідати сучасному їй рівневі розвитку теорії. У цьому разі практика не враховує досягнень теорії, не сприймає їх з різних причин. Практика, що недооцінює теорію або нігілістично до неї ставиться, урешті-решт, як правило, зводиться до голого практицизму, а також до суб'єктивізму та волюнтаризму.

Наприклад, бажання М.С. Хрущова на початку 60-х років минулого століття "догнати й обігнати Америку".

Не можна ігнорувати й таких моментів, коли практика випереджає теорію. Причиною цього може бути різке загострення практичної потреби, зумовлене збігом конкретних історичних обставин, що, зокрема, було характерне для початку 1990-х років, і частково спостерігається й зараз. Ця потреба ставить перед теорією такі проблеми, яких вона на певному рівні свого розвитку вирішити ще не може. Саме тому практика змушена задовольнятися тим, що вона має, – даним рівнем розвитку теорії або запозичувати чужі теорії, чим ми й займалися всі роки незалежності України, і, як показав час, в основному помилково й безрезультатно.

При цьому слід підкреслити наявність факту впливу на правову практику політичної практики може бути причиною того, що перша зазнає певної деформації раніше, ніж вона відіб'ється в правовій теорії. Це особливо відчувається у сфері правотворчої діяльності. Наприклад, політичні завдання появи незалежної української держави на світовій арені та її розбудова створили об'єктивну необхідність видати низку правових актів ще до того, як таку необхідність було обґрунтовано в науково-правовій літературі.

Наведені вище думки дають можливість зробити висновок про те, що суперечності між теорією та практикою – явище в багатьох випадках природне й закономірне. Люди не можуть за своїм бажанням ліквідувати ці суперечності, зняти їх. Проте це не означає їхньої абсолютної безсилості перед зазначеними суперечностями. Вони в змозі передбачити та пом'якшити їх, звузити масштаби цих суперечностей, скоротити негативні наслідки. Головний засіб вирішення цього завдання – постійне додержання принципу єдності теоретичної та практичної діяльності, взаємного їх розвитку та збагачення. Стосовно правової сфери це означає, з одного боку, підвищення наукового рівня нормотворчості, так само як і діяльності, пов'язаної з нормозастосуванням, а з іншого – широке використання в теоретичних дослідженнях матеріалів правової практики.

Беззаперечним є і той факт, що діяльність, змістом якої є нормотворчість і норма застосування, не може бути достатньо ефективною без глибокого теоретичного аналізу.

Але в державах перехідного типу реалізація правових приписів (правова практика) має декілька особливостей.

По-перше, вона не систематизована, має серйозні протиріччя як на стадії правореалізації так і на стадії формування правової моделі.

По-друге, вона не має завершеної змістовної частини і форми її вираження. Бо відсутня єдина державна воля (є в наявності конгломерат воль, який базується на тимчасових інтересах і домовленостях національних еліт).

По-третє, не визначення напрямів зовнішньої політики (багатовекторна, прозахідна, просхідна) негативно впливає на формування змісту внутрішньої політики, зокрема правової, і зокрема дії права.

По-четверте, відсутність базової наукової теорії розбудови сучасної української держави і права автоматично породжує і відповідну негативну практику державоправотворення. Західні й Східні (не критично осмислені) теоретичні запозичення, посилені доморощеною ідеєю "виключної" ролі української держави в минулому, сьогодні й майбутньому, призвело, як показала короткочасна (двадцятирічна) практика (в ідейно-теоретичному, правовому і часовому сенсі), що теоретичні підвалини розбудови нашої незалежної держави дуже хиткі.

По-п'яте, говорячи про існуючі державно-правові моделі та особливості їх реалізації в умовах сьогодення, не можливо не сказати про роль у цьому процесі міжнародних чинників. Бо як вже неодноразово писалось нами раніше, при певних умовах та обставинах, вони мають вирішальне значення на формування зовнішньої і внутрішньої політики держав перехідного типу (до яких, як відомо, відноситься й Україна)[3, с. 461-486].

По-шосте, потрібно пам'ятати про суттєву відмінність між тим, що представляє з себе правова теоретична модель та метою, можливостями, причинами й наслідками її реалізації. Як правило, в державах перехідного типу: а) правова модель не відповідає дійсності; б) її реалізація на практиці (навіть "гарних" моделей) нездійснена з багатьох причин об'єктивного і суб'єктивного характеру.

Література:

1. Михайловский Н. К. Из дневника и переписки Ивана Непомнящего // Полн. собр. соч. – СПб., 1907. – Т. 2. – 1020 с.
2. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти / Селіванов В. М. – К. : Видавничий Дім "Веселка", 2002. – 704 с.
3. Левченков О.І. Проблеми правового регулювання суспільних відносин: загально-теоретичний аспект. Луганськ.: РВВ ЛДУВСім. Е.О. Дідоренка, 2012 – с. 461-466.

Левченков А.И. О соотношении теоретического знания и практики его реализации в процессе регулирования общественных отношений в государствах переходного типа. – Статья.

В статье идет речь о соотношении, взаимосвязи, взаимозависимости правовой теории и практики ее реализации в процессе регулирования общественных отношений в государствах переходного типа. Указывается на возможные противоречия, которые возникают между правовой теорией и практикой и особенности их взаимодействия в нестабильных социумах.

Ключевые слова: теория, практика, правовая теория, правовая политика, собственность, власть, государство переходного типа, нормотворчество.

O.I. Levchenkov. About the correlation of theoretical knowledge and its practical implementation in the regulation of social relations in the states of transitional type

The article focuses on the correlation, interconnection and interdependency of legal theory and practice of its implementation in the regulation of social relations in the states of transitional type. It shows the possible antagonisms that arise between legal theory and practice and peculiarities of their interaction in unstable societies.

The major distinctive feature of legal practice is direct and close connection with political practice, administrative function, activity of the state. Legal practice in the states of transition-type can be examined as one of constituents of political practice, one of forms of its realization. Legal practice is characterized by multi-display, thus to the extent of development of society from more subzero stages to higher its structure becomes complicated. It is related to development and complication of social relations in general, and in particular with the change of maintenance of those relations, which, at the attained level of society, require the state legal adjusting.

On the modern stage of legal practice - the whole shows by itself sufficiently various and ramified system of adjusting of public relations by means of numerous legal norms. Component parts of this system are: state legal, criminal legal, civil legal practice and others like that. Legal practice differentiates not only in the fields of law but in establishments, which carry out this practice as well (courts, office of public prosecutor, arbitration, etc.). Each of these practices has the specific. So, all of them are united by a general sign is activity, direct-coupled with the use of right - with the legal adjusting of public relations.

Key words: theory, practice, legal theory, legal policy, property, power, state of the transitional type, rule-making.